

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 1 Sayı/Num: 1
Aralık/December 2021
ISSN 2792-0194

Bursalı İbrahim Râzî Divanı'nda Kıyafet Terimleri Clothing Terms In The Divan Of Bursalı İbrahim Râzî

Rabia ADEMOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
Master Student, Kırıkkale University Social Sciences Institute
Kırıkkale, Turkey
rabiaademoglu@gmail.com orcid.org/0000-0002-8353-4731

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi
Received / Geliş Tarihi: 12 Kasım / November 2021
Accepted / Kabul Tarihi: 1 Aralık / December 2021
Published / Yayın Tarihi: 29 Aralık / December 2021
Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık
Volume/ Cilt: 1 Issue /Sayı: 1 Pages / Sayfa: 149-177.

Bursalı İbrahim Râzî Divanı'nda Kıyafet Terimleri

Özet

Divan edebiyatı 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş ve sayısız şiir ve şairi bünyesi altına almıştır. Tanzimat Dönemi'yle birlikte de gücünü yavaş yavaş kaybetmiştir. Tanzimat sanatçıları divan şiirini çokça eleştirmişlerdir. Bunların başında da divan edebiyatının sosyal hayattan kopuk ve soyut bir dünyada yazılmış olması gelmektedir. Yapılan bu çalışma ise bu eleştirinin ne kadar yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır. Divan edebiyatı sosyal hayattan bağımsız düşünülemez. Osmanlı toplumuna dair hemen hemen her şey divan edebiyatının konusu olmuştur. Sosyal hayatın içeriği ise oldukça zengindir. Bu bağlamda yapmış olduğumuz çalışma sosyal hayatın bir alt dalı olan kıyafetleri kapsamaktadır. Giyim kuşam insanlık tarihinden bu yana var olan bir ihtiyaçtır. Başlangıçta sadece bir ihtiyaç olan kıyafetler gelişerek zaman zaman statünün bir göstergesi zaman zaman da modanın bir parçası olmuştur ve endüstriyelmiştir. Osmanlı toplumunda kültürü oluşturan etkenlerden birisi olan kıyafetler divan şairlerince de şiirlerine konu edilmiştir. Yapılan çalışmada 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında yaşamış olan Bursalı İbrahim Râzî Divanı'nda adı geçen giyim kuşam terimleri tespit edilmeye ve bu terimlerin divanda nasıl ve ne şekilde kullanıldığı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Bursalı İbrahim Râzî, Sosyal Hayat, Kıyafet, Kumaş.

Clothing Terms In The Divan Of Bursalı İbrahim Râzî

Abstract

Divan literature continued its existence from the 13th century to the 19th century and included numerous poems and poets. It gradually lost its power with the Tanzimat Period. Tanzimat artists criticized divan poetry a lot. The foremost of these is that divan literature was written in an abstract world disconnected from social life. This study will try to reveal how wrong this criticism is. Divan literature cannot be considered independent of social life. Almost everything about Ottoman society has been the subject of divan literature. The content of social life is quite rich. In this context, our study covers clothes, which is a sub-branch of social life. Clothing is a necessity that has existed since the history of humanity. Clothing, which was just a necessity in the beginning, developed and became an indicator of status from time to time, and sometimes a part of fashion, and became industrialized over time. Clothing, which is one of the factors that make up the culture in Ottoman society, was also the subject of their poems by divan poets. In the study, the clothing terms mentioned in the Divan of Bursalı İbrahim Râzî, who lived between the 18th and 19th centuries, were tried to be determined and to be explained how these terms were used in the divan.

Keywords: Divan Literature, Bursalı İbrahim Râzî, Social Life, Clothing, Fabric.

1. Giyimle İlgili Atasözü ve Deyimler

Divan şiirinde atasözü ve deyimlerden yararlanma oldukça fazladır. Divan şairleri çoğunlukla az sözle çok şey anlatmak amacıyla olduğu için bu yola başvururlar. Bu çalışmada, içinde kıyafet terimleri geçen atasözleri ve deyimler tertip edilmiştir. Kıyafet terimleri zamanla deyimleşmiştir. Kimileri kıyafet terimlerini temel anlamından tamamen uzaklaştırarak; kimileri ise hala temel anlamında kullanmıştır. Bu bağlamda “yaka kurtarmak, yakasını yırtmak, eteğine yüz sürmek, el etek öpmek, eteğini tutmak, eteğine sarılmak, kulağına küpe etmek ve baş tacı etmek” deyimleri Râzî Divanı'nda tespit edilmiştir.

Baş Tacı Etmek

“Baş tacı etmek” değer vermek, üstün tutmak, çok sevmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Taç başa takılan ve çok değerli bir aksesuardır. Zamanla deyimleşmiş ve çok sevilen kişiler için “baş tacı” denilmiştir.

Ğubâr-ı pâyîñî ser-tâc edersem

Olur mu ben gedâya ol ‘inâyet. G (18/4)

“Senin ayağının tozunu başımın tacı etmemin benim gibi bir fakire yardımı olur mu?”¹

Sevgilinin ayağının tozu aşıklar için bir lütuftur. Aşık yukarıdaki beyitte bu tozları baş tacı etse kendisine bir yararının olup olmadığını sormaktadır. “Baş tacı etmek” deyimini bir şeyi çok üstün tutmak demektir. Aşık için sevgiliye ait her şey baş tacı edilmektedir.

El etek öpmek

“El etek öpmek” duyulan saygının ve minnetin ifadesi olarak kişinin şükran, teşekkür ve saygısını sunması anlamına gelmektedir. Eteğin burada kullanımı mecaz olabileceği gibi gerçek olma durumu da vardır. Etek, Osmanlı döneminde makam sahiplerinin rütbesini göstermekteydi. Eteği öpülen kişi toplumda oldukça saygı duyulan birisi olarak düşünülmektedir. Bağlılığın, saygıyı ifade etmenin, karşıdaki büyüğe duyulan hürmet ve minnetin bir ifadesi olan etek öpmek günümüzde geçerliğini yitirmiş olsa da geçmişte sıkça uygulanan bir âdettir.

¹ Mehmet Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)” (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017), 320.

Güşe-i dāmānı olsun büse-gāh-ı hāş u ‘ām

Haḫḫına hayrî du‘ālar ola dā'im müstecāb. Trh (17/7)

“Eteği öpülen saygın biri olsun. Hakkında edilen hayırlı dualar daima kabul olsun.”²

Şair yukarıdaki beytini İstanbul’da Kapalı Fırın civarında Kalyonlar Defterdarı Abdülkadir Efendi’nin oğlu İsmail Hayri Efendi’nin doğum tarihine söylemiştir. Daha doğar doğmaz onun el etek öpülecek kadar saygın olmasını dilemektedir. Etek burada kıyafet terimi olduğu kadar; artık kalıplaşmış ve deyim haliyle kullanılır olmuştur.

Baht-ı nā-kāmım baña yāverlik etse bir nefes

Ḳadrime bā‘iş bilirdim dāmen-i pā-būsını. G (136/6)

“Nasipsiz bahtım bana bir nefes yardımcı olsa (ne olur)? Onun eteğini öpmenin bana itibar getireceğini bilirdim.”³

Divan şairi olan Râzî şiirlerinde sosyal hayatın izlerini yansıtmaktadır. Yukarıdaki beyitte büyük kimselerin eteğinin öpülmesinin kendisine itibar getireceğinden bahsetmektedir. Etek daha çok hükümdarın elbisesinin alt kısmına verilen isimdir. Kıyafet terimi olan eteğin bu anlamı bir süre sonra deyim olarak kalmıştır.

Eteğe Sarılmak

“Eteğe sarılmak” bir şeyi bir kimseden çok fazla istemek, arzu etmek demektir. Eteğine sarılan kişinin eteği genellikle işi tamamlatmadan bırakılmaktadır. Bu bağlamda eteğe sarılan kişi inatçı eteğine sarılan kişi sabırlı olmalıdır.

Bu ğarîbe etdiğin ‘ahd ü vefā yā ne zamān

Şarılıp dāmānıña vuşlat murād etsem hemān (Terc 1/8)

“Bu garip aşığına verdiğin sözü ne zaman yerine getirecek, vefanı ne zaman göstereceksin? Eteğine sarılıp hemen kavuşmayı dileysem...”⁴

Klasik Türk şiirinde sevgili aşığa karşı her zaman zalim ve acımasızdır. Aşığa sürekli sözler veren ama onları asla yerine getirmeyen, aşığı sürekli yüz üstü bırakan bir kimsedir. Aşık sevgilinin bu davranışları karşısında ne kadar

² Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 276.

³ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 426.

⁴ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 446.

sabır gösterse de yukarıdaki beyitte sitemini dile getirmektedir. Ancak aşık hiç usanmadan sevgilinin eteğine sarılmayı ve ona kavuşmayı istemektedir. Bu beyitte de “eteğine sarılmak” gerçek anlamda olabileceği gibi mecaz anlamda da kullanılabilir.

Eteğine Yüz Sürmek

“Eteğe yüz sürmek” çok değerli, büyük birinin yanına çıkarken yüzünü yere doğru tutup sevgi ve saygısını göstermek anlamına gelmektedir. Deyim sadece “yüz sürmek” olarak kullanılsa da “eteğine yüz sürmek” de oldukça yaygın bir kullanımdır.

Mümkün olsa yüz sürerdim ol mehiñ dāmānına

Çäre var mı derdimiñ taqririniñ imkânına (G 133/1)

“Mümkün olsaydı o ay yüzlü güzelin eteğine yüzümü sürerdim. Derdimi anlatmanın bir çaresi var mı?”⁵

Klasik Türk şiirinde aşık sevgilinin aşkı için oldukça fazla çaba sarf eder ancak aşık da sevgilinin kendisine yüz vermeyeceğinden haberdardır. Aşık sevgiliye tüm aşkını göstermek istemektedir lakin sevgili buna hiçbir zaman fırsat vermemiştir. Şair yukarıdaki beytinde mümkün olsaydı eteğine yüz sürerdim diyerek “yüz sürmek” deyimini hem mecaz hem de gerçek anlamda kullanmıştır. Yani burada sözü geçen etek sevgilinin gerçekten eteği olabileceği gibi eteğine yüz sürmek deyimini de olabilmektedir. Aşık derdinin anlatmasının başka bir yolu olmayacağından, sevgilinin eteğine yüz sürmekten başka çaresi olmadığını dile getirir.

Etek tutmak

“Etek tutmak” eteği tutulan (hürmet gösterilen) kişinin peşini bırakmamak, ondan ayrılmamak gibi anlamlar taşımaktadır. Klasik Türk şiirinde daha çok sevgilinin eteğini tutan aşığın onu bırakmamasını anlatır ya da hâmi arayan ve sonunda bulan şairin onu hiç bırakmaması anlatılmaktadır.

Keşâkeş keşmekeşle āh bu Râzî dāmeniñ tutdu

Saña düşvār olanlarıñ elinde iħtiyār olmaz (G 49/7)

“Bu Râzî mücadele ederek bin bir zahmetle senin eteğini tutabildi. (Zaten) sana âşık olanların elinde seçme hakkı yoktur.”⁶

⁵ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 423.

⁶ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 346.

Şair yukarıda sevgilinin eteğini güç bela tutabildiğinden bahsetmektedir. Aşıklar için sevgilinin eteğini tutmak oldukça meşakkatli bir iş olmasının yanı sıra oldukça da gurur vericidir. Aşık sevgiliden en ufak bir lütf gördüğünde onun peşini asla bırakmamaktadır. “Etek tutmak” gerçek anlamda kullanılabileceği gibi mecaz anlamda yani deyim haliyle de kullanılmaktadır.

Olursa derdime dermān baña feyz-i İlāhiden

Ki zîrā tūtmadıķ dāmen mi ķaldı ben olur şandım. (Mfrd 32)

“Derdime derman olursa yüce Allah’ın feyzinden olur. Çünkü derman olacağı sanıp da tutmadığımız etek kalmadı.”⁷

Râzî yukarıdaki beytinde dertlerine derman olması için önüne gelen herkesin eteğini tutup onlardan medet umduğunu ancak bunun bir fayda etmediğini dile getirmiştir. Her derdin dermanı yüce Allah’tır. Beşerin eteğini tutmak yerine Allah’a sığınılması gerektiğini vurgulamıştır.

Kulağına Kûpe Etmek

“Kulağına kûpe etmek” başına gelen bir durumdan, hiç unutmayacağı bir ders almak anlamına gelen bir beyittir. Klasik Türk şiirinde birçok anlamda kullanılan “kûpe” bu deyimde de oldukça fazla şiirlerde yer almıştır.

Rāziyā bu pendimi gūşına mengūş eyleyip

Ma’nevî bir dest-res tūt cānîñ eyle ber-ţaraf. (G 72/5)

“Ey Râzî! Bu sözümü kulağına kûpe eyleyip manevi bir zenginlik kazan, canını (nefsini) bertaraf et.”⁸

Pend; sözlükte öğüt, nasihat anlamına gelmektedir. Birisi başka birisine öğüt verebileceği gibi yukarıdaki beyitte olduğu gibi kişi kendine de öğütte bulunabilir. Öğüt verilirken günümüzde hala kullanılan “kulağına kûpe etmek” deyimini 18. yüzyıl divan şairi olan Râzî’nin şiirlerinde de bulunmaktadır.

Kûpe her ne kadar bir süs, bir ziynet eşyası gibi kullanılsa da bu deyimde fazlasıyla yaşamaktadır. Kulağına kûpe ettiği sözün daha sonra kendisine bir zenginlik katacağından bahsetmiştir.

Yaka Kurtarmak

“Yaka kurtarmak” umulmazken bir işten ya da kimseden kurtulmak, kaçmak anlamına gelen bu deyim Râzî Divanı’nda kullanılmıştır.

⁷ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 472.

⁸ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 365.

Ki zîrâ penc ü şeş kehle girîbânıma cem‘ olmuş

Şoyundum cāmemi bir bir hālâş etdim girîbânı (Kt 3/2)

“Çünkü beş altı haşere yakamda toplanmış. Elbiselerimi çıkardım, yakamı onlardan bir bir kurtardım.”⁹

Bursalı İbrahim Râzî zaman zaman devlet işlerinde çalışan birisi olmuştur. Yukarıdaki beytinde onun yakasında toplanan haşerelerin onun mesleği dolayısıyla toplandığı sonucuna varabiliriz. Zira onların yakasından düşmesi için elbisesini yani üniformasını çıkarması gerekmiştir. O elbise çıktıktan sonra yakasına toplanan haşerelerin gittiği görülmüştür. Yani şairin yukarıda söylediği câme kelimesi daha çok onun mesleki konumunu yani rütbesinin bir temsilidir.

Beyit genel olarak elbise terimleriyle yazılmıştır. Câme, girîbân, soyunmak gibi ifadeler bunun örneğidir. Girîbân ise yaka demektir. Daha çok gömleklerde bulunan bu kısım elbisenin kendisi olmamasına rağmen elbisenin bir bölümüdür. Ayrıca yaka silmek olarak kullanılan deyimde de yaşamaktadır. Yaka silmek bir şeyden bıkip usanmak demektir. Aslında şair yakasına toplanan haşerelerden yaka silmiş onlardan usanmıştır.

Yaka Yırtmak / Parçalamak

Yapılan haksızlık karşısında duyulan isyanı ve kızgınlığı ifade etmek amacıyla bazen divan şairleri yakasını yırtmak deyimini kullanmışlardır.

Necîbâ gibi ben de eyledim çâk-ı girîbânım

Bu Râzî nâ' il oldu intisâba nev-zemînimden (G 108/7)

“Soyu soppu temiz olanlar gibi ben de yakamı parçaladım. Bu Râzî de yeni durumumdan dolayı intisap etmeye nail oldu.”¹⁰

Şair yukarıdaki beytinde bir nevi sosyal hayatın bir eleştirisini yapmıştır. Yaka yırtmak bir çaresizlik durumunu ifade eden bir deyimdir. Soyu soppu temiz olanlar gibi ben de yakamı parçaladım derken böyle bir çaresizliğin sadece temiz ve saf insanların başına geldiğini zalimlerin yerinde gayet mutlu olduğunu ifade etmektedir. Kıyafet unsurlarından birisi olan yaka burada deyimleşmiş ve bir durumun bir halin özetini verecek duruma gelmiştir.

Cigerim hûn ile memlû baña raħm eyle şultânım

Devâsız derdiñe düşdüm edem çâk-ı girîbânım (Terc 2/8)

⁹ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 438.

¹⁰ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 403.

“Sultanım! Yüreğim kanla doldu, bana merhamet et. Devasız derdine düştüm, yakamı parçalayayım.”¹¹

Şair yukarıdaki beytinde büyük bir çaresizliğin içinde olduğunu tüm beytinde hissettirmiştir. Yüreğinin kanla dolması çok acı çektiğinin bir göstergesidir. Devasız bir derde düştüğünden ve yaka yırtmaktan başka elinden hiçbir şey gelmediğini göstermektedir. Şair yukarıdaki beytinde bir medet ummaktadır. “Sultanım” dediği kişi onun bu çaresiz durumundan kurtaracak kişidir. Yaka yırtmak deyimi bu kadar çaresizliğin anlatıldığı beyitlerde şairin kullandığı bir deyimdir.

2. Giysilerde Kullanılan Kumaşlar

Osmanlı toplumunda giyim önemli olduğu kadar giyimi oluşturan parçalar da oldukça önemlidir. Kıyafetlerin en vazgeçilmez unsuru ise şüphesiz kumaşlardır. Kumaşlar Osmanlı kültüründe çok geniş bir yere sahiptir. Osmanlı kumaşlarının nâm-ı diğer devletlere kadar ulaşmıştır. Keza Bursa ili kumaşçılığıyla nâmını dünyaya duyurmuştur. Osmanlı kültüründe bu denli öneme sahip kumaşlar Bursalı İbrahim Râzî Divanı’nda sadece bir beyitte kendisini göstermiştir.

Hâre (Dalgalı Kumaş)

Hâre genellikle eflatun renkli ve dalgalı görünümüne sahip bir kumaş çeşididir. Hâreler, kumaş dokunduktan sonra iki kızgın silindir arasında kumaşı ezmek ve sürtmek suretiyle elde edilir. Hâre Farsçada mermer, sert taş anlamına gelmektedir. Kumaşın mermeri andıran görüntüsünden dolayı halk arasında bu isimle anılmıştır.

Es‘ada tanzîr ederseñ Râziyâ güftârını

İnce bil sırma kemerle hâre kâftanlı güzel (G 86/5)

“Ey Râzî! Sözlerini en güzel ve hayırlı bir şeye benzetmek istersen sözlerin ince belli, sırma kemerli ve hare kaftanlı güzel gibidir.”¹²

Şair yukarıdaki beytinde kendi sözlerini kıymetli giyim unsurlarına benzetmiştir. Bu bağlamda hâre kumaşlı kaftanla şair kendi şairliğini övmektedir. Beyitten anlaşılacağı üzere bu kumaş oldukça değerlidir.

¹¹ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 448.

¹² Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 376.

3. Giyim Kuşam Unsurları

3.1. Başa Giyilenler

Giyim kuşamın ayrılmaz parçalarından birisi de baş giyimidir. Osmanlı toplumunda önemli kültürel parçalardan birisidir. Başa giyilen her unsur giyen kişinin statüsü hakkında ipuçları vermektedir. Bu bağlamda Râzî Divanı'nda adı geçen başa giyilen kıyafet unsurları; külah, arakçım, ammâme ve nikâbdır.

Ammâme

Türkçe bir kelime olan sarık, sarmak kökünden gelmektedir. Sarığın Farsça karşılığı destâr, Arapça karşılığı ise ammâme'dir. Padişahlar, vezirler, ulema, çeşitli devlet memurları farklı şekillerde sarık sarmışlar ve genellikle beyaz rengi tercih etmişlerdir. Tarikatlarda ise, şeyhler zaman zaman farklı renkleri tercih etmişlerdir. Daha sonra şeyhin tercih ettiği renk sarık, o tarikatın alamet-i farikası haline gelmiştir.¹³

Sarık, Osmanlı toplumunda bir statüyü gösteren çok önemli bir giyim eşyasıdır. Sarığı sarma işi çeşitli kumaşlardan yapılmakta ve ona göre farklı isimler almaktadır. Bunlardan dülbend; eski Türk giyim kuşamında da sarıklık en makbul bez olmuştur.

Sarık sarmak veya sarık giymek sünnet sayıldığından rengi ve şekline özel bir önem verilmiştir. Osmanlı'da kullanımı yaygın olan sarıkların kenarlarına, misvak, hutbe kâğıdı, muska gibi eşyaların yanı sıra, kişisel zevki yansıtan çiçek ve kokulu yaprak gibi nesnelere sokulurdu.

Kırdırdı hezâr telleri hâl-i ruh-ı şevkîñ

Şüfî verip ‘ammâmesini bâma değişir (G 35/2)

“Sevgilinin yanağının üzerindeki benin verdiği şevk sofiye yüzlerce tel koparttı. Sofi sarığını bam teliyle değiştirir.”¹⁴

Sofular, tasavvuf yoluna girmiş, dünya malından elini eteğini çekmiş, tek bir amacı Allah'a kulluk etmek olan kişilerdir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzündeki ben aşıklar için her daim çekici olmuştur. Dünya malından elini eteğini çeken sofular bile sevgilinin yanağındaki beni görünce kıskançlıktan kafalarındaki saçları yolmuşlardır.

Sarık sarma adeti Osmanlı toplumunda oldukça yaygındır. Sarık sarmak

¹³ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1967), 202.

¹⁴ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 334.

için türlü kumaşlar kullanılmaktadır. Ancak yukarıdaki beyitte Râzî'ye göre sevgilinin beninin şevkine düşen sofular saçlarını ve sakallarını yoldukları kıllarla sarıklarını sarmaktadır. Sarık ve sarığı sarma olayı yukarıdaki beyitte ele alınmıştır.

Arakçin

“Araç-çin, kavuğun altına giyilen takkeye denilmektedir. Bu takke, kavuğun kenarlarının terden yağlanmaması için giyilir. Pamuklusu ve sadesi de vardır. Sıçandışi denilen ince dikişlileri ise en meşhur olanıdır.”¹⁵

Kelime anlamı olarak arak, ter; çin ise toplayan manasına gelir. Araç-çin ise, ter toplayan yani emen manasını ifade etmektedir. Kavuğu temizlemek ve yıkamak zor olduğu için, terden hem ıslanmasın hem de yağlanmasın diye ‘arak-çin giyilirdi.

Hemân şâh-ı Habeş ‘asker çekipdür güyiyâ Rûm’ a

Dökülmüş perçem-i ‘anber-aver âmân ‘araç-çine (G 116/3)

“Güzel kokular saçan perçemler takkenin üstüne dökülmüş. Sanki Habeş sultanı Anadolu’ya asker çıkarmış.”¹⁶

Sevgilinin söz dinlemeyen saçları takke içerisinden dışarı çıkmıştır. Bu saçlar aşığa göre kan dökücü Habeş askerlerine benzemektedir. Saçların öldürücülüğü konu edinmiştir. Burada takke sanki o askerlerin koğu gibi kullanılmıştır. Sevgilinin saç her daim uzun olarak nitelendirilir. Bu yüzden sarıktan veya takkeden ucu her daim görünmektedir.

Takke buradaki anlam olarak herhangi bir gruba dahil olmaktan ziyade sevgilinin kullandığı bir başlık olarak kullanılmıştır. Herhangi bir tarikatın ya da statünün simgesi değildir.

Külâh

Külâh, keçeden yapılmış, dikişsiz, tek parça başlıktır. Eskiden külâhı sadece erkekler ve askerler ile her tabakadan halk giyerdi. Her kişinin giydiği külâh onun görevini, sınıfını veya ait olduğu esnaf grubunu da ifade ederdi. Külâh divan şairleri tarafından pek çok şekilde kullanılmıştır.

Külâhlar, Osmanlı Dönemi’nde halk arasında oldukça yaygın kullanılan bir baş aksesuarıdır. Bu sık kullanım deyimlere ve atasözlerine konu olmasına

¹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 63-64.

¹⁶ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 408.

neden olmuştur. Külâhın İstanbul başta olmak üzere birçok yerde moda haline gelmesiyle birlikte “külâha çingirak asmak, külâhı havaya atmak, külâhı eğri takmak, İçel külâhı, külâhı tekbirletmek, külâha çiçek takmak vs.” şeklinde eserlerde kendine yer bulmuştur.

Külâhlar tarikatları da sembolize etmektedirler. Şekillerine göre Mevlevî külâhı, Arnavut külâhı, Tatar külâhı, dede külâhı gibi isimler almaktadır. Mevlevîlerin giydikleri külâha sikke denmekteydi. Bu külâhlar devetüyü renginde otuz, otuz beş santim uzunluktadır. Mevlevîler bu külâhları başlarına tekbirle giyerlerdi.

“Külâh tekbirletmek” bir Mevlevîlik terimidir. Mevlevîliğin başlangıcındaki on sekiz günlük, “nev-niyâz” tecrübesi adı verilen devrenin sonunda, tarikata yeni girenin başına, Kazancı Dede tarafından dualarla sikkesi giydirilir. Buna “külâh tekbirletmek” denmiştir.

Hırka-i teslîme ikrâr eyledim şimden gerü

Râziyâ Monlâ-yı Rüm'dan bir külâh ister gönül (G 87/7)

“Bundan böyle teslim hırkası giymeye karar verdim. Ey Râzî! Gönül Monla-yı Rum'dan bir külâh ister.”¹⁷

Râzî, yukarıdaki beyitte bundan böyle teslim hırkası giymeye karar verdiğini, gönlünün Mevlâna'dan bir külâh istediğini söylemektedir. Râzî, Mevlâna'ya bağlanma, ona intisap etme isteği içerisinde; bir Mevlevî muhibbi olma arzusundadır.

Râzî, Mevlevî bir şairdir ve bunu da beyitlerinde çoğu kez dile getirmiştir. Mevleviler, başlarına keçe külâh ve üstlerine de tennure denilen kolsuz gömleği onun üstüne de destegül denilen kısa ve kollu bir ceket giyerler. Yukarıdaki beytinde de Monla-yı Rum'dan yani Mevlana'dan bir külâh istemekte yani ona intisap etmek istemektedir. Külâh giymek Mevlevîlerin sembolü haline gelmiştir. Aslında bir kıyafet unsuru olan külâh artık bir statü, bir konum belirten gösterge haline gelmiştir.

Nikâb

Aslen Arapça olan nikâb kelimesi Bürkâ, cünne ve yaşmak nevinden yüz örtüleri için kullanılan bir tabirdir. Nikâb zaman zaman yaşmak ile karıştırılmıştır. Ancak nikâb, giyen kişinin gözlerini de kapatan bir giyim unsurudur. Divan şiirinde nikâb ile genellikle sevgilinin yüzünü örten ka-

¹⁷ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 376.

kül bahsedilmiştir. “Kadınlara has bir giyim eşyası olmasına rağmen, sosyal statüsüne uygun olmayan yerlere girip çıkan genç, güzel ve zengin erkekler tarafından da tanınmamak için kullanılmıştır. Türkçe karşılığı ise, peçedir.”¹⁸

Gülşen-i küymda gördüm gül cemâlin âfitâb

Berk-i gülden gül yüzine güyyiâ tıtmuş niğâb (G 14/1)

“Güneş gibi parıldayan sevgili, senin gül yüzünü gül bahçesinde gördüm. Sanki yüzüne gül yaprağıyla bir örtü çekilmiş.”¹⁹

Klasik Türk şiirinde gül ile nikâb birlikte sık sık anılır. Gülün kat kat olan yaprakları nikaba benzetilmektedir. Sevgilinin yüzü de güneşe benzetilmiştir. Nasıl ki güneşe çıplak gözle bakılmıyorsa sevgilinin yüzüne de nikâbsız bakılmamaktadır. Sevgilinin yanağı ise gül gibi kırmızıdır. Bu rengin sebebini aşık gülün sevgiliye nikâb oluşuna bağlamaktadır.

Çok kişiler meftûndır bâb bâb

İhtiyârsız yüzine çekmiş niğâb (M 5/2)

“Birçok kişi ona değişik açılardan düşkündür. O, elinde olmadan yüzüne parça parça örtü çekmiş.”²⁰

Klasik Türk Edebiyatı’nda sevgili yüzünü aşıktan gizlemektedir. Aşığın tek isteği sevgilinin yüzüne bir an bile olsa bakmaktır. Yukarıdaki beyitte de yine sevgilinin yüzünü nikâb ile gizlediği anlatılmaktadır.

Taç

Taç, hükümdarlar ile bazı şeyh ve dervişlerin başlarına giydikleri süslü başlığın adıdır. Taç, Arapça bir kelimedir. Farsçası ise esferdir. Diğer başa takılan sarık, külah, destar gibi kelimelere benzer kullanılmıştır. Taç giymek bir statü göstergesidir. Hükümdarların takması yanında bazı tarikata mensup kişiler de taç takarlar. Osmanlı toplumunda bir şahsın tacına bakarak tarikatını anlamak mümkündür. Taç, hükümdarların hakimiyet sembollerinden bir tanesidir. Daha çok saray ahalisinin taktığı taşlar çok kıymetli taşlar ve mücevherlerden yapılmaktadır.

¹⁸ Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 181-182.

¹⁹ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 317.

²⁰ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 457.

Tâc-ı ma‘den şorğucu bālâdadır

Esfeli görmez gözü a‘lâdadır (M 3/6)

“Madenî tacın sorgucu yukardadır. Aşağısını görmez, gözü yukarıdadır.”²¹

Sorguç; Osmanlı döneminde, padişahın ve vezirlerin başlıklarına takılan, tüylerden ve mücevherlerden yapılmış, püskül biçiminde süse verilen isimdir. Padişahlar özel günlerde, savaşa giderken, tahta çıkarken tacına sorguç eklemektedir. Sorguçlar da kıymetli taşlarla süslenip hükümdarın şanına şan katmaktadır. Sorguçlar dik takıldığı gibi bükülerek de kullanılabilir. Şair yukarıdaki beyitte hükümdarın sorgucunun kendisi gibi dimdik ayakta olduğunu sembolize etmektedir. Taç başlı başına bir hükümdarlık alameti iken sorguçla birlikte kıymeti çok daha fazla artmaktadır. Padişahın sorgucunun başının dik durması padişahın da gözünün yukarıda olmasıyla ilişkilendirilmiştir.

3.2. Vücuda Giyilenler

Râzî Divanı'nda adı en çok geçen vücuda giyilen kıyafetlerin ismidir. Bu kıyafetler kimi zaman gerçek anlamıyla kimi zaman ise mecazlarla süslenmiş haliyle beyitlerde geçmiştir. Bu bağlamda Râzî Divanı'nda adı geçen ve vücuda giyilen kıyafet isimleri; Kaftan, câme, esvâb, hırka, dâmen, pirehen, elbise, ton, hülle, ihram, sinebent, peştamal ve cübbedir.

Câme

Farsça olan bu kelime, genel olarak üste giyilen kıyafetlere verilen isimdir. Câme kelimesi elbise, kıyafet gibi tüm giyim eşyalarını kapsayacak anlamda kullanılsa da esasında bol, rahat ev kıyafetleri hakkında kullanılan bir tabirdir. Câme daha çok dış kıyafettir. Eskiden devlet erkânı, dışarıda günlük elbiselelerini, evde de bu elbiseyi giyerdi.

‘İdiyyeye zühd ehli ‘aceb câme değişir

Hırkasını rindân mey ile câme değişir (G 35/1)

“Gariptir ki zâhid bayramlığını hırkayla değişir. (Oysa) rindler hırkalarını şarapla değiştirirler.”²²

Râzî, rind-zâhid mukayesesi yaparken bayramlarda yeni, temiz ve güzel

²¹ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 456.

²² Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 333.

elbise giyme adetine değinmektedir. Zâhidin bayramlığını hırkayla değışme-yeceğini, ama rindlerin hırkalarını şarapla değışeceğini ifade etmektedir.

Râzî rind-meşrep bir şairdir. Divan'ında zâhidi ham, şekilci, dinin özünü anlamayan biri, süse, şatafata önem veren kaba sofı olarak sunar. Rind ise dünya malına, şekle, süse önem vermeyen, ilahî aşkla kendinden geçen biridir. Tasavvufi terminolojide şarap, ilahî aşkı sembolize eder. Rind, şarabın peşindedir. Öyle ki hırkasını bile bir kadeh şaraba değışir. Rind, ilahî aşk ile kendinden geçmenin, sarhoş olmanın derdindeyken zühd ehli bayramlığının, yani dünyanın ve onun süsünün peşindedir.

Câme genel olarak dış kıyafet olarak geçmektedir ancak hırka gibi dış giysiler yerinde de kullanılmaktadır.

A'lâ yaraşur şavriña ey Yûsuf-ı şâni

Ki câmelerinî berk-i gül ü yâsemnimden (G 104/5)

“Ey ikinci Yusuf! Böyle davranman sana çok yakışır. Elbiselerin de gül ve yasemin çiçeği yapraklarındandır.”²³

Râzî, yasemin çiçeğini gülle birlikte anıp ondan sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak bahseder. Sevgiliye ikinci Yusuf olarak seslenen Râzî, onun elbiselerinin gül ve yasemin yaprağından olduğu söyler.

Yusuf, Divan şiirinin güzellik sembolüdür. O, güzelliğin doruk noktasıdır. Râzî de şiirlerinde sevgiliyi “Yûsuf-ı şâni” (ikinci Yusuf) olarak vasıflandırıp yüceltmıştır. Elbiseleri gül ve yasemin çiçeğinin yaprakları olan sevgilinin “Yûsuf-ı şâni” gibi davranması ona çok yakışmaktadır.

Divan şiirinde çiçek isimleri sıkça kullanılmaktadır. Sevgili de çoğu zaman bu çiçeklere benzetilmektedir. Çiçeklerin elbisesi ise yapraklardır. Bu yüzden şair sevgilinin elbisesini yapraklara benzetmiştir.

Ergüvâni câmelenmiş bağlamış gül penbeler

Şad hezâr maḥbûbeler olmuş anuñ meczûbesi (G 152/2)

“Erguvan renkli elbiseler giymiş pembelere bürünmüş. Yüz binlerce sevgili onun cazibesine kapılmış.”²⁴

Klasik Türk şairleri tabiatın en üst derecede faydalanmışlardır. Bunun en bariz örneği şiirlerde geçen çiçek isimleridir. Şairler tabiatdaki çiçekleri gerek kokusu gerek şekli gerekse de rengi dolayısıyla ele almışlardır. Divan şairleri

²³ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 399.

²⁴ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 438.

bu çiçekleri daha çok teşbih ve mecazlar yardımıyla şiirlerinde kullanmışlardır. Şair yukarıdaki beytinde erguvan çiçeğini rengi dolayısıyla kullanmıştır. Yukarıdaki beyitte elbisenin türü herhangi bir şekilde belirtilmezken rengine vurgu yapılmıştır.

Divan şiirinde sevgili ulaşılmaz bir noktadadır. Birçok aşık ondan medet ummaktadır. Sevgilinin gerek güzelliği gerekse de giydiği cazibeli erguvan renkli elbisesi aşıkları kendisine bağlamıştır. Bu beyitten anlaşıldığı üzere erguvan çiçeği renginde olan elbise sevgiliye daha çok cazibe katmıştır.

Cübbe

Arapça bir kelime olan cübbe, elbisenin üzerine giyilen yakası ve kolları bol, önü açık üstlüktür. Boyu dizlere kadar uzanan cübbe, her renk kumaştan yapılmıştır. Kışın daha sıcak tutan kumaşlar kullanılırken, yazın sof ya da şâliden tercih edilmiştir. Kumaşın düz olması şartıyla, ipekten de cübbe diktirilmiştir. Din adamları, medreselerde görev yapanlar, softalar cübbe giymişlerdir. İlmiye sınıfı ise, dışarıda cübbe yerine lata giymişlerdir. Ayrıca yeniçeri solaklarının üstlerine giydikleri elbiseye de cübbe adı verilmiştir.

Cübbe, bir bilginlik nişanesi, seccade ve hırka gibi zühd alameti olan bir giysidir. Alimlerin, din görevlilerinin giydiği bu cübbe daha çok İslami beyitlerde kullanılmıştır. Cübbe, makam sahibi olmayı temsil eder. Hakikati bulmak isteyen kişi ise cübbe ve sarık gibi makam sahiplerinin giymiş olduğu kıyafetleri bırakıp, hâl ehlinin tavrı olan dünyalık her şeyden vazgeçer.

Cübbesinde nūr-ı tevḥîd-i Ḥudā taḥrîr olup

Ādemiyet zātına vā-beste tā rūz-ı ḥesāb (Trh 17/5)

“Cübbesinde Allah’ın birliğinin nuru yazılıdır. İnsanlık hesap gününe kadar onun zatına bağlıdır.”²⁵

Yukarıdaki beyit; İstanbul’da Kapalı Fırın civarında Kalyonlar Defterdarı Abdülkadir Efendi’nin oğlu İsmail Hayri Efendi’nin doğum tarihine söylenen tarihtir. Şair onun medresede görev yapmasını istercesine ona daha doğar doğmaz bu beyitleri söylemiştir. Onun cübbesinde yani kıyafetinde Allah’ın birliğinin yazıldığı söylenilmektedir. Cübbenin bunun gibi İslâmi kelimelerle kullanılması yaygındır.

²⁵ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 275.

Dâmen

Dâmen, Farsça bir kelime olup Türkçe karşılığı etektir. Divan şiirinde daha çok Farsça kullanımı yaygındır. Gerek Râzî Divanı'nda gerekse de diğer divanlarda olsun dâmen daha çok deyimleşmiş şekilde kullanılır. Etek günümüzde kadınların giydiği bir kıyafet olmasına karşın Osmanlı toplumunda kadın erkek herkes tarafından giyilmektedir. Mevlevî dervişleri sema gösterisinde bu etekleri giymişlerdir.

Dest-res bul dâmen-i mürşide etme ictinâb

Bir nefeste kâim alır ʔalib olan medâr-ı ‘aşk (G 76/3)

“Kuvvet bulup şeyhinin eteğinden kendini uzak tutma. Aşka talip olan bir nefeste arzusuna kavuşur.”²⁶

Râzî'ye göre aşka talip olan şeyhin eteğinden uzak durmamalıdır. Kuvvet bulup şeyhinin eteğine yapışanın ise arzusuna bir nefeste kavuşacağı belirtilmektedir.

Divan'da Râzî'nin Mevlevî olduğunu gösteren daha birçok beyit vardır. Mevlevî bir şair olan Râzî'nin şiirlerindeki muhteva, ağırlıklı olarak tasavvufîdir. Divan'ın muhteva incelemesinde dinî-tasavvufî konuların ağırlığı belirgin biçimde kendini hissettirir. Râzî Divanı'nda Mevlâna için Hüdavendigâr, Hünkâr, Hazret-i Mevlâna, Mevlevî, Şeyh, Mollâ-yı Rûm, Rûmî ve Hazret-i Pîr lakap ve unvanları kullanılmıştır.

Şeyh, tasavvuf ilmini müritlere izah etmektedir. Kendisi de Mevlevî olan Râzî, şeyhi Mevlana'nın yolundan yani eteğinden ayrılmamayı dilemektedir. Kuvvet bulup şeyhinin eteğinden ayrılma derken ise kendisini olgunlaşmış görüp bu yoldan çıkmaması gerektiğinin hatırlamaktadır. Seyr-i suluk yolculuğunda mürit her zaman çaba göstermektedir.

Yukarıdaki beyitte şeyhin eteğinden kasıt onun himayesidir. Kıyafet terimleri gerçek manalarında kullanıldığı kadar bu beyitte olduğu gibi mecaz anlamda da kullanıldığı olmuştur.

Elbise

İnsan üzerine giyilen neredeyse her tür giyeceğe elbise denir. Günümüzde “elbise” daha çok kadınların giydiği uzun veya kısa olabilen vücudun tamamını kapatan kıyafettir. Ancak kıyafetle eş anlamlı olup erkek kadın dahil tüm kıyafetlere de verilen genel isimdir.

²⁶ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 367.

Bir pula degmez iki ‘âlemiñ aşlâ kadarı

Hâşş elbise-i semmür u semenden geçdik (G 82/3)

“İki alemin değeri bir pul bile etmez. Kıymetli samur kürklerden ve dünya nimetlerinden vazgeçtik.”²⁷

Yukarıdaki beyitte elbiseden kasıt samur hayvanının kıymetli olan kürkü kastedilmektedir. Bu bağlamda elbise genel bir cinsiyet ayırt etmediği gibi hayvanların elbiseleri olan kürk, tüy, deri gibi dış yüzeylerini de kastetmektedir.

Şair yukarıdaki beyitte dünya malından elini eteğini çektiğini dile getirmektedir. Ayrıca kendi yaşadığı çağın sosyal hayatıyla ilgili de bilgi vermektedir. Bu bağlamda samur hayvanının elbisesinin yani kürkünün değerli olduğunu şiirinde belirtmektedir. Dünya nimetlerini ayrı samur kürkünü ayrı tutması da onun dünya malına eş değer olduğunun göstergesidir.

Ba‘zı ba‘zı bulunur elbisede

Çakum u sincabda yok semmürda var (G 153/5)

“Bazen elbisede bulunur. Kakımda ve sincapta yok, samurda var.”²⁸

Bursalı İbrahim Râzî Divanı'nda lügazlar da bulunmaktadır. Yukarıdaki beyit de bu lügaz örneklerinden bir tanesidir. Bazen elbiselerde bulunan bir şeyden bahsetmektedir. Muhtemelen elbisenin yapımında kullanılan unsurlardan bir tanesidir. Kakum hayvanında ve sincapta bulunmayan ancak samur hayvanında bulunan bir şeydir. Lügazın cevabı bilinmemekle birlikte samurun parlak kürkünden yapılan bazı elbiselere gönderme yapılmaktadır.

Esvâb

Arapça kökenli olan bu kelime “sevb” yani giyecek, elbise kelimesinin çoğul halidir. Bir elbise çeşidinden ziyade bunlara verilen genel isimdir. Klasik Türk Edebiyatı'nda esvâb yani kıyafet gerek gerçek anlamıyla gerekse de mecazi anlamıyla şiirlere konu edinmiştir.

Neyleyim dünyâ-yı dünüñ ‘âriyet ešvâbını

Başına çalsun felek iğbâl-i nâ-hemvârını (Matla 13)

“Bu alçak dünyanın ödünç elbisesini neyleyeyim. Felek alsın şu çarpık talihini başına çalsın.”²⁹

²⁷ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 372.

²⁸ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 455.

²⁹ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 473.

Yaşadığımız dünyanın geçiciliği ve dönekliği şairlerin divan şiirinde sıkça bahsettiği bir olaydır. Şairler genellikle geçici olan bu dünyaya ehemmiyet vermezler onun geçici olduğunu bildikleri için ebedi olan dünyaya yoğunlaşmışlardır. Şairin yukarıda belirttiği alçak dünyanın ödünç elbisesi ise hiç kuşkusuz insan bedenidir. Bu bedenlerin geçici olduğunu öteki dünyaya giderken çıkartılması gerektiğinin bilincindedir. O yüzden şair bu bedene de bu geçici dünyaya da önem vermemektedir. Kısaca yukarıda geçen “esvâb” elbise kelimesi ‘âriyet esvâbı şeklinde kullanılmıştır. Ödünç elbiseden kasıt vücuda giyilen gerçek elbiseden ziyade mecazen insan bedenidir.

Hırka

Sözlükte “delmek, yırtmak” anlamına gelen hark kökünden türeyen hırka kelimesi “kumaş parçası, yamalık; yamalı ve eski elbise” demektir. Hırka daha çok dervişlerin giydiği yünlü, kolları geniş, yakasız, önü düğmelerle kapatılan bir kış giysisidir. Tarikat mensuplarının sıkça kullandıkları bu giysi, tarikat giyimiyle özdeşleşmiştir. Müride şeyh tarafından dua ile giydirilir ve o şeyhe bağlılığı simgeler.

Tasavvuf ehillerinin giydiği hırkalar genel olarak sûf adı verilen yünden yapılmaktadır. Hatta sofû ve tasavvuf kelimelerinin de buradan geldiği düşünülmektedir.

Hırka hemen tüm tarikatlarda kullanılan bir giyim eşyasıdır. Beyitlerde de zâhid, derviş, Abdal, tespih, taç gibi kavramlarla birlikte kullanılmaktadır. Hırka; taç, kemer, seccade ve tespih gibi beyitlerde maneviyatı temsil etmektedir. Bunun karşısında ise maddiyatı temsil eden, maddi anlamda kıymetli olan veya bir mertebe, makam ifade eden efser, şal, hil’ât gibi unsurlar vardır.

Çok eskiden dervişler, malının helal olduğuna inandıkları kişilerden bez parçaları alarak kendilerine yamalı birer hırka dikerlerdi. Bu yamalı kıyafetlerde aslında dünya malına değer vermediklerinin bir göstergesidir. Aslında dervişler bu yamalı kıyafetlerle benliğine köle değil Allah’a kul olduklarını gösterirler.

Hırka aynı zamanda zühd ve aşıklık nişânedir. Bu bağlamda divan edebiyatında adı en çok geçen kıyafetlerden bir tanesidir. Hırka daha çok dünya malının geçici olduğu vurgulanan beyitlerde kullanılmaktadır.

Hırka-i teslîme ikrâr eyledim şimden gerü

Râziyâ Monlâ-yı Rûm’dan bir külâh ister gönül (G 87/7)

“Bundan böyle teslim hırkası giymeye karar verdim. Ey Râzî! Gönül Monla-yı Rum’dan bir külah ister.”³⁰

Râzî, Mevlâna Celaeddin-i Rûmî’nin kölesi, onun külahının hizmetçisi olduğunu söyleyerek Mevlevîlikle bağlantısını ortaya koymaktadır. Râzî, yukarıdaki beyitte bundan böyle teslim hırkası giymeye karar verdiğini, gönlünün Mevlâna’dan bir külah istediğini söylemektedir. Râzî, Mevlâna’ya bağlanma, ona intisap etme isteği içerisinde; bir Mevlevî muhibbi olma arzusundadır.

Teslim hırkası; dervişin hırka giymesini, kendi iradesinden sıyrılıp şeyhe teslim olmasını sembolize etmektedir. Şair yukarıdaki beytinde hırkayı hem gerçek anlamıyla hem de mecazi anlamıyla kullanmıştır. Hırka giymenin tarikatta yeri olmasına karşın teslim hırkasını giymek birine intisap etmek anlamındadır.

Hulle

Hulle Arapça kökenli bir kelime olup bedenın aşağı ve yukarı bölümlerini kapatmaya yarayan astarlı elbisedir. İslam aleminde “cennet elbisesi” olarak anılır. Bunun sebebi cennet hurilerinin her birinin yetmiş kat hullesinin yetmiş farklı renkler görüneceği inancıdır. Tasavvuf ehli ise hulleyi tarikata girişte giyilen “manevî giysi” olarak görmektedir. Hulle beyitlerde sündüs kumaşından dokunmuş ve genellikle yeşil, kırmızı veya rengarenk olarak anılmaktadır.

Hulle-i cennet sezâdır kâmet-i bâlâsına

Nüş edip câm-ı şehâdet eyledi haşıl meram (Trh 21/3)

“Onun uzun boyuna cennet elbisesi yakışır. O şehadet kadehini yudumlayıp isteğine kavuştu.”³¹

Yukarıdaki beyitte 1808 yılında Balçık’ı muhafaza ederken şehit olan Arif Ağa mevzu bahis edilmektedir. Râzî burada, Arif Ağa’ya cennet elbisesinin yakıştığını, onun şehadet kadehini yudumlayıp arzusuna nail olduğunu dile getirmektedir. Şair Kethüdalığını yaptığı Arif Paşa’ya bir tarih manzumesi yazmıştır. Bu manzumede genel olarak onun cennete gideceği, huri ve gılmanlar ile yaşayacağı belirtilmektedir.

Yukarıdaki beyitten anlaşılacağı üzere hulle cennet elbisesi olmasının yanı sıra herhangi bir cinsiyete bağlı değildir. Hulle cennette hem erkeklerin hem de kadınların giyeceği türden bir kıyafettir.

³⁰ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 376.

³¹ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 278.

İhram

Kadınların başlarını ve vücutlarını örtmekte kullandıkları genellikle kare ve dikdörtgen şeklinde örtüye ihram adı verilmektedir. “Hacıların Kâbe’yi tavaf ederken giyinmeye mecbur oldukları dikişsiz örtünün ismi de ihramdır.”³² “İhram, hac veya umre yapan kimseye normal durumlarda helal olan bazı davranışların haram kılınması anlamındaki fıkıh terimidir. Ancak ihramla birlikte erkeklerin dikişli elbise giymeleri yasak olduğundan ihram kelimesi ile hac ve umre sürecinde giyilmek üzere hazırlanmış beyaz renkli, dikişsiz giysi kastedilir olmuştur.”³³

İhramın hacıların kullandıkları bir giysi olması nedeniyle beyitlerde Kâbe, hac, hacı gibi kavramlarla sık sık birlikte kullanıldığı görülmektedir. İhramın içerisine herhangi bir kıyafetin giyilmemesi Allah’a teslimiyetin sembolüdür. Hacdan dönen kişinin yani ihram giymiş kişinin dünyaya fazla meyletmemesi gibi özellikler âşığın hal ve tavrına uymaktadır. Bu sebeple âşıklar ile ihram giyenler arasında bir ilgi kurulmaktadır. Aşıkların sevgilinin bulunduğu yerin etrafından dönmeleri, Kâbe’yi tavaf etmeye benzetilir.

İhram, dünya ile arasına mesafe koymuş insanın elbisesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İhram giyen kişi, üzerindeki bütün dikişli elbiselerden arınan, dünyaya ait her şeyden uzaklaşan kişidir. Arif kişi, fani olan dünyada dünyalık heveslerden sıyrılan, ona bağlanmayandır.

Başım açıp giyip ihramı feryâd eyledim anda

‘Arâfâta çıkıp lebbeyk diyü zıkr-i kelâm etdim (K 1/5)

“Orada başımı açıp ihramımı giyerek Allah’a yalvardım. Arafat’a çıkıp “Lebbeyk” diyerek Kur’an’ı zikrettim.”³⁴

Arafat; Hz. Muhammed’in ölümünden önce veda hutbesi konuşmasını on binlerce kişiye yaptığı dağın adıdır. Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın cennetten indirildikten sonra buldukları yere “Arafat”, buldukları güne “arefe” denilmiştir. Her yıl hacı adayları arefe günü burada toplanırlar ve bir süre beklerler. Şair yukarıdaki beytinde hacca gittiğinden Arafat Dağı’na çıktığından söz etmiştir. Lebbeyk, Arafat, zıkr ihram gibi hac terimleri de bir arada kullanılmıştır.

³² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1998), 417.

³³ Salim Ögüt, “İhram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21 (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 539.

³⁴ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 300.

Kaftan

Kaftan Osmanlı toplumunda cinsiyet fark etmeksizin iki cins tarafından da kullanılan bir kıyafettir. Günlük hayatta daha alelade kumaşlardan yapılanlar tercih edilirken, özel günlerde, bayramlarda, ziyafetlerde ve düğünlerde daha ağır kıymetli kumaşlardan yapılmış kaftanlar tercih edilirdi. Türk giyiminde kaftan bulunan, belirlenen ilk örneklerde dahi mevcuttur.

1828'de yapılan kıyafet inkılabına kadar Osmanlı toplumunda elbisenin üzerine giyilen bir üstlüktür. Önü açık, boyu uzun ve geniş kesimli olan kaftanın önü zaman zaman sırmalarla veya kürkle süslenirdi. Mezopotamya kökenli bir giysi türüdür. Osmanlı toplumunda her iki cins tarafından da kullanılmıştır. Kaftanlar genellikle en değerli kumaşlardan yapılırdı. Kışın giyilen kaftanların içi kürkle kaplanırdı. Toplumda çokça giyilen kaftan, genellikle kemha kumaştan yapılmış olan çok değerli bir üst giysisi olup, törenlerde giyilirdi.

Kaftan ile hil'at yaklaşık olarak aynı giysiyi karşılamaktadır. Kabâ ise bu kıyafetin Arapça karşılığıdır. Osmanlı İmparatorluğunda bir hizmeti takdir gören kimselere padişah ya da üst düzey yöneticiler tarafından giydirilen değerli kumaşlardan dikilen giysiye hil'at denir. Hil'at giydirme geleneği Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Mahmud dönemine kadar devam etmiştir.

Hil'atlar, kaftanlar genellikle verilen kişinin konumuna ya da iletilmek istenilen onurun derecesine göre renk ve kalitede dokunurdu. Kaftanlar, genellikle Cülûs törenlerinde ve Nevruz'da hediye edilirdi.

Es'ada tanzîr ederseñ Râziyâ güftârını

İnce bil şırma kemerle hâre kaftanlı güzel (G 86/5)

“Ey Râzî! Sözlerini en güzel ve hayırlı bir şeye benzetmek istersen sözlerin ince belli, sırma kemerli ve hare kaftanlı güzel gibidir.”³⁵

Kaftan Osmanlı Devleti döneminde özellikle erkekler olmak üzere kadın ve erkeklerin giydiği bir kıyafettir. Padişahın bile üzerine giydiği genellikle altın işlemeli kıyafettir. Osmanlı toplumunda bu denli yaygın olan bu kıyafet yukarıdaki beyitte şairin kendi sözlerini benzettiği bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kaftanın kıymetli bir kıyafet olduğu sonucuna varılmaktadır.

Peştemal

“Bele bağlanan ve vücudun belden aşağı kısmını örten beze, futaya püşt-

³⁵ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 376.

mâl denir. Püşt-mâl üç yerde kullanılır. Esnafın işinin başındayken beline sardığı bez; kadınların sokağa çıkarken başlarıyla vücutlarını örtükleri örtü ve hamam püşt-mâli. Hamam püşt-mâlleri da önce kadın ve erkek püşt-mâli olarak ikiye ayrılır, erkek püşt-mâllerinde ana renk siyahtır. Sonradan bu renk hamam tellaklarına tahsis edilmiştir.”³⁶ Kadınların kullandığı peştamâl iki parçadan meydana gelmektedir. Bir parçası belden aşağısını örter, diğer parçası ise kafa ve vücudun üst kısmını örter. Günümüzde kelime peştamâl olarak kullanılmakta ve hamam kültüründe yoğun olarak yaşatılmaktadır.

Post giyinmek peştamâlî pişesi

Bâb-ı me' mûra mûkîm endîsesi (M 6/4)

“Peştamâlî ve işi, mesleği post giyinmektir. Düşüncesi ise devlet kapısına yerleşmektir.”³⁷

Sözlükte “deri, kabuk, cilt” manasına gelen Farsça post kelimesi Türkçede “hayvan derisi” anlamında kullanılır. Özellikle küçük ve büyük baş hayvan derisinden yapılan minder ve seccadeye post veya pösteği (püsteki) denir. Eskiden evlerde ve bilhassa tekkelerde yaygın biçimde kullanılan posta tasavvufta gerçek anlamının yanı sıra şeyhlik makamını ifade eden bir mana da yüklenmiştir. Şeyhin oturduğu post mensup bulunduğu tarikatın pîrinin makamıdır ve şeyh posta oturmakla tarikat pîrini temsil eder. Post-nişîn (posta oturan) tekke şeyhi, posta geçmek “bir tekkeye şeyh olmak” anlamına gelir. Kendisi de Mevlevî olan Râzî; güneş batarken kızıl renk aldığı ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bu sırada vefat ettiği için Mevlevîlik’te Mevlânâ’yı temsil eden makam postunun rengi kızıldır. Post giyinmek şeyhliği temsil etmektedir. Yani bir kıyafet bir mesleği, bir statüyü anlatmak için kullanılan bir nesne haline gelmiştir. Peştamal ise yukarıdaki beyitte şairin mesleğini ifade etmektedir. Peştamalıyla birlikte devlet kapısında işe girmeyi arzulamaktadır.

Pirehen

Gömlek, vücudun üst kısmına giyilen ince, kollu ve yakalı giysidir. Gön deri demektir; gönlek ise çıplak tene giyilen kıyafettir. Pirehen veya pirahen Farsça gömlek demektir. Gömlek ya da eski adıyla gönlek herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmadan kadın ve erkekler tarafından giyilen bir kıyafet olduğu için divan şiirinde çokça yer almıştır.

³⁶ Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 191.

³⁷ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 458.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin anlatıldığı beyitlerde gömlek genellikle aşık tarafından kiskanılmaktadır. Zira sevgilinin vücudunu sımsıkı saran bir kıyafettir. Gömlek telmih unsuru olarak Hz. Yusuf'u çağrıştırmaktadır. Hz. Yusuf'un kardeşleri onu kışkandıkları için Hz. Yusuf'u kuyuya atmış ve gömleğini kana bulayıp babalarına "Yusuf'a hayvan saldırdı ve öldü" demişlerdir. Bu bağlamda gömlek teriminin geçtiği beyitlerde ya Hz. Yusuf ya da onun kadar güzel sevgili anlatılmaktadır. Hz. Yusuf'un babası Hz. Yakup'un gözlerini kör öden de gözlerini açan da gömlek olduğu için divan şiirinde gömlek hem mecazi anlamda hem de gerçek anlamda "göz açma" özelliğiyle bilinmektedir. Gömleğin geçtiği beyitlerde gömleğin yırtılması olayı ise Hz. Yusuf ile Züleyha olayına telmih yapmaktadır.

Pirehen giydikde bulmaz isteyen nâzdan

Şîne-i şimînini seyr etdir açmazdan (Matla 20)

"Gömlek giydiğinde isteyen senin nazından dolayı bulamaz diye gümüş göğsünü açmadan seyrettir."³⁸

Gömlek daha çok düğmeli ve ince olan bir kıyafettir. Sevgili bu kıyafeti giydiğinde gümüş gibi parlak olan teni gözükmemektedir. Ama sevgili oldukça nazlıdır bu yüzden gömleğini açmadan ona sıkı sıkı sarılarak aşıklara gümüş tenini göstermemektedir.

Sinebent

"Memeleri göğse yapıştıran ve arkadan bağlanan sütyen adıdır. Hayvanların koşumlarında göğse gelen kayışa da bu ad verilir."³⁹ Sinebent ayrıca; at koşumunda eyerin geriye kaymaması için hayvanın göğsüne bağlanan enli kayış, işlemeli veya gümüşlü göğüslük, gömüldürük anlamıyla birlikte yine göğüslük yerine kullanılmıştır.

Bir mücevher şîne-benddir şîne-bendim şînesi

Kevkeb-i burc-ı sa'îdde gıbt'eder seyyareler (G 34/2)

"Benim gönlümü bağlayan sevgilinin sinesi mücevher bir sütyendir. Gökyüzünde gezen yıldızlar ona imrenerek bakarlar."⁴⁰

Klasik Türk şiirinde sevgilinin bedeni oldukça parlak olarak nitelendirilir. Sevgilinin bu parlak vücudunu mücevherlerle dolu sütyen kapatmaktadır.

³⁸ Elaldı, "Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)", 481.

³⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3, (İstanbul: 1993), 229.

⁴⁰ Elaldı, "Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)", 332.

Aşığın gönlünü kapan onu kendisine tutsak eden bu parlak vücuttur. Hatta gökyüzünde geceyi aydınlatan yıldızlar bile sevgilinin mücevherli sütyenini kıskanmaktadır.

**Ne mümkün pâyidâr olmağ baña bend ü kemend ey şüh
Beni bend eyleyen zülf ü kemend ü şinebendiñdir (Mfrd 94)**

“Ey baştan çıkarıcı güzel! Beni bağlayan ipin, kemendin sağlam kalması ne mümkün? Beni bağlayan, saçın ve sütyeninin kemendidir.”⁴¹

Kement; Uzaktaki bir kimseyi veya şeyi çekip yakına getirmek için atılan ucu ilmekli iptir. Divan şiirinde kement sevgilinin saçı ile özdeşleşir. Sevgilinin saçının ucu kement gibi kıvrımlı olduğu için sevgiliyi yakalamakta ve onu saçlarında sallandırmaktadır. Can havliyle kıvranan aşık onun saçından bir şekilde kurtulmaktadır. Sevgilinin saçının aşığın bağlaması alışılmış bir mazmundur. Ancak sevgilinin sütyenine aşığın bağlanması çok görülen bir olay değildir.

Sütyen diğer kıyafet terimlerine göre divan şiirinde daha az anılmaktadır. Buna rağmen Râzî'nin Divanı'nda iki yerde geçmektedir. İki yerde de sütyen askılarına bağlanma konusunda ele alınmıştır.

Ton

Belden başlayan ve ayak topuklarına kadar inen, bacakları saran iki paçası bulunan bir iç çamaşırıdır. Belinde ipi ve paçalarında ayakların daha rahat geçebilmesi için yırtmaçları vardır. Kadın ve erkek donlarının kesimleri farklıdır. Erkek donlarının ağ yerleri bol olurken kadınlarda bu ağ daha dar gelmektedir. “Donun boyu eğer çakşır giyilecekse dizkapağının hemen üzerinde son bulurdu. Kadın donu ise ayak bileklerine kadar inmez genelde dizin üzerinde olur ve bittiği yerde danteller, nakışlarla işlenerek süslenirdi.”⁴² “Bunun yanında kadın elbisesi, fistan ve şalvara da don denilmiştir.”⁴³

“Vücutun alt kısmına giyilen iki paçalı giysiye don denildiği gibi elbiseye de genel olarak ton adı verilmiştir.”⁴⁴ Râzî Divanı'nda geçen ton ise bu anlamında genel elbiseye verilen isimdir.

**Yeşil tonlar giyip cânân ‘aceb ra’nâ meleklenmiş
Baña yüz vermedi aşlâ felek-meşreb feleklenmiş (G 62/1)**

⁴¹ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 487.

⁴² Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 94.

⁴³ Mine Esiner Özer, “Türkçe’de Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi* 0, sy. 33 (Mart 1982): 16.

⁴⁴ Özer, “Türkçe’de Kumaş Adları”, 48.

“Canan yeşil elbiseler giyip güzel bir melek mi olmuş? O melek, bana hiç yüz vermez, felek gibi dönecek olmuş.”⁴⁵

Bir kişinin melek olması onun ölümünden sonra denilen bir sözdür. Cennet elbisesine hulle denilmektedir. Hulle genellikle yeşil renklidir. Yukarıdaki beyitte sevgili yeşil elbise giymiş melek mi olmuş derken sevgilinin ölüp cennet hurilerinin giydiği yeşil hulle giydiğini söylemiştir. Sevgili, aşığa karşı her zaman put gibi tepkisiz durmaktadır. Bu sebepten ötürü aşık onu ölmüş sanmış olabilir. Zaten ikinci mısradaki melek gibi olan sevgilinin aşığa hiç yüz vermediği ve felek gibi alçak olduğu söylenilmektedir.

3.3. Aksesuarlar

Birer giyim eşyası olmasa da aksesuarlar giyim-kuşamı tamamlayan unsurlar olmaları bakımından önemlidir. Aksesuarlar genel olarak şiirde sıklıkla kullanılan âşığa ve maşuğa ait olan aksesuarlardır. Klasik Türk şiiri özellikle sevgiliyi anlatırken birçok betimleme yapar. Divan şiirindeki sevgili her ne kadar soyut olursa olsun divan şairleri onu oldukça fazla betimleyerek okurun gözünde bir resim oluşturmaktadır. Şair, sevgiliyi tanıtırken giydiği kıyafetten taktığı aksesuara kadar her şeyi şiirine almıştır. Râzî Divanı'nda aksesuar olarak kemer ve mengüş (küpe) kullanılmıştır.

Kemer

Kemer, bir şerit şeklinde yapılarak elbiseyi sıkıp tutmak için veya sadece süs olarak kullanılan, bele yalnız bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulan eşyaya denir. Eskiden kumaşlardan, derilerden kemerler yapıldığı gibi altın ve gümüşten kemerler de yapılmaktaydı.

Divan şairleri bir giyim kuşam eşyası olan kemeri oldukça sık zikretmişlerdir. Kemer neredeyse her zaman sevgilinin ince beliyle birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin beline sarılan kemeri şairler her daim kıskanmıştır. Aşığın rakibi her zaman canlı kanlı birisi değildir. Sevgilinin beline dolanan kemer dahi aşığın rakibidir.

Giyeceklerin önemli bir aksesuarıdır. Osmanlılarda kadınların gümüşten kemer veya tokaları gümüşten kumaş kemer takmamaları çok yaygın bir gelenektir. Osmanlı kadınlarında kemer takma âdeti, kuşaktan kuşağa aktarılmış bir motiftir.

Kemerler üzerine işlenen motiflerle, kıymetli taşlarla süslenir. Kemerleri

⁴⁵ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 356.

daha da güzelleştiren üzerindeki tokalardır. Bu bağlamda kemerle birlikte sim, nakış, sırma, gümüş toka, altın toka birlikte anılır.

Kemer tarikat giyiminde önemli bir yere sahiptir. Kemerin giyilmediği tarikat yok denecek kadar azdır. Tarikat giyiminde kemer, aidiyetin, bağlanmış, biat etmiş, o yola girmiş olmanın bir alametidir. Kemer aynı zamanda arasına bir şeyler sıkıştırıp cep gibi kullanıldığı olmuştur.

Es'ada tanzîr ederseñ Râziyâ güftârını İnce bil sırma kemerle hâre kâftanlı güzel (G 86/5)

“Ey Râzî! Sözlerini en güzel ve hayırlı bir şeye benzetmek istersen sözlerin ince belli, sırma kemerli ve hare kaftanlı güzel gibidir.”⁴⁶

Kemer Osmanlı toplumunda zenginliğin bir işaretidir. Altın ve gümüş kullanılarak, üzerine değerli taşlar işlenerek yapılan kemerlerin yanı sıra; çok kıymetli kumaşların üzerine, değerli taşlar kullanılarak yapılan süslemelerle birer sanat eseri haline gelen kemerlerin örneklerine günümüzde halen rast gelinmektedir.

Sırma işi kumaşın ön yüzünden yürütülen, arka yüzünden görünmeyen, diğeri kumaşın arka yüzünden yürütülen ön yüzünden görünmeyen sim ve sırma kullanılan iki yüzü işlenen bir nakıştır. Genellikle kıyafet terimleriyle birlikte kullanılır.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin beli hiçbir güzelde olmayacak kadar incedir. Bu ince bel onu kusursuz yapmakta ve aşıkları hayran bırakmaktadır. Yukarıdaki beyitte şair kendi sözlerini sevgilinin ince beline sarılmış sırma bir kemere benzetmektedir. Sevgilinin o ince beline sarılan kemer aşıklar için hep kıskançlıkla karşılanmıştır. Sevgilinin beline sarılabilen bir şey de şairler tarafından övgü kaynağıdır.

Mengüş

Mengüş Farsça “küpe” demektir. Küpe; kulağa takılan ve altın, gümüş vs. kıymetli madenlerden ve taşlardan yapılan bir çeşit ziynet eşyasıdır. Klasik Türk şiirinde küpe daha çok; mengüş, güşvâr, halka-be-güş, halka-der-güş gibi kelime ve tabirlerle ifade etmişler ve çoğu zaman da “kulağa küpe olmak” deyimleriyle birlikte kullanmışlardır. Avize denilen küpe daha çok sallanmasıyla bilinir.

Küpe birçok tarikata ve inanişâ göre kulluk alameti olarak sayılmış ve ge-

⁴⁶ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 376.

rek sosyal hayatta gerekse de şiirlerde kulluk göstergesi olarak yaşamıştır. Küpe daha çok kadınların taktığı bir süs eşyası gibi görünse de tarikat ehilleri tarafından da takılan bir süs eşyasıdır. Haydâriiler ve Kalenderîlerin en bilindik özelliklerinden birisi tarikata girenlerin küpe takması olayıdır. Eski Türklerde küpe takmak her çağda moda halinde görülmekte; küpeyi yalnızca kadınlar değil erkekler de takmaktadır.

14. yüzyılda Âhî zaviyelerinde, şeyhler ve müritlerin bir sanata sahip olduklarını ve bazı tarikatlarda dervişlerin dünyadan ve dünyevî meselelerden soyutlandıklarını göstermek için küpe taktıkları bilinmektedir. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in küpe taktığı iddia edilmişse de 14. yüzyıla ait ve sonraki dönemlerde çizilmiş minyatürlerde sultanın kulağında küpe olmadığı gibi Yavuz'un hayatını anlatan Selim-nâmelerde de buna dair bir bilgiye rastlanmaz.

Doğuda kölelerin kulağına halka küpe takması çok eski zamanlardan beri süregelen bir âdettir. Sadece kölelerde değil ayrıca Bektâşî babaları da kulaklarına halka küpe takarlardı. Bazı tarikatlarda küpe kullanımını oldukça önemli bir yere sahiptir. Hatta günümüzde dahi kullanılan “eski kulağı kesiklerden” deyimi tarikat-küpe ilişkisine dayanmaktadır. Mengûş denilen bu halka, kişinin Şâh-ı Velâyet ve Hacı Bektaş kölesi olduğuna işaret eder. Bektaşîlerin küpe takmaları, onların her zaman bekâr kalma düşüncesinin bir yansımasıdır.

Dem-be-dem âh u figânım girmez oldu güşına

Cânımı âvize kıldım güşınıñ mengüşına (G 114/1)

“Sürekli ah etmelerim, feryat etmelerim o yârin kulağına (bir türlü) girmedi. Canımı sevgilinin kulağına ve küpesine astım.”⁴⁷

Klasik Türk şiirinde aşık; sürekli yaralı olan, ağlayan, sızlayan, acı çeken birisidir. Bunun en önemli nedeni ise sevgilinin son derece gaddar olmasıdır. Aşığın hiçbir zaman yüzüne dahi bakmayan sevgili rakibe gülümsemektedir. Aşığın bu durumda elinden gelen tek şey feryat etmektir. Kendini bir türlü sevgiliye duyuramayan aşık sürekli sızlanmaktadır.

Kulağına küpe olmak; başına gelen bir olaydan kendine ders çıkararak onu bir tecrübe olarak hiç unutmamaya çalışmaktır. Genellikle bu söz nasihat verilirken kullanılmaktadır. Kulağa küpe yapılan hiçbir söz unutulmamaktadır. Bu yüzden âşık kendisini sevgilinin küpesinde sallandırmaktadır. Sevgilinin aşığın feryadını duyması bu duruma bağlıdır.

⁴⁷ Elaldı, “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, 407.

Sonuç

Klasik Türk Edebiyatı'nı besleyen kaynakların başında sosyal hayat gelmektedir. Sosyal hayat, içinde birçok alt başlığı içerir. Bu başlıklardan birisi de giyim kuşamdır. Giyim, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar her daim hayatın içindedir. Başlarda sadece ısınma gibi temel işlevi olan kıyafetler yüzyıllar içerisinde amaçlarını çoğaltarak kullanım alanlarını arttırmıştır. Divan şairleri de bu duruma kayıtsız kalmamışlardır. İnsanların her daim ihtiyacı olan kıyafetleri şiirlerine konu edinmişlerdir.

Yapılan çalışmada Bursalı İbrahim Râzî'nin Divan'ı taranmış ve kıyafet terimleri tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada ilk olarak kıyafet terimlerinin isimlerinin geçtiği atasözü ve deyimler tespit edilmiştir. Kıyafet terimleri zamanla deyimleşmiş ve kalıplaşmıştır. Deyimleşen kıyafet terimleri zaman zaman ilk anlamlarını yitirmiş bambaşka bir kullanıma evrilmiştir. Deyimleşen kıyafet terimleri Râzî Divanı'nda sekiz tanedir. Çalışmanın ikinci başlığını "Giyisilerde Kullanılan Kumaşlar" oluşturmaktadır. Bu başlık altında sadece "hâre" kumaşı ele alınmıştır. Osmanlı kültüründeki kumaşın yeri düşünüldüğü zaman Râzî Divanı'nda oldukça az geçmesi beklenmedik bir durumdur. Çalışmanın büyük kısmını "Giyim Kuşam Unsurları" oluşturmaktadır. Bu başlık altında; başa giyilenler, vücuda giyilenler ve aksesuarlar olmak üzere üç alt başlığa ayrılmıştır. Başa giyilenler başlığı altında beş farklı kıyafet teriminin adı zikredilmiştir. Başa takılan aksesuarlar giyim kuşamın önemli bir tamamlayıcısı durumundadır. Bu başlıklar takan kişinin sosyal statüsü hakkında ipuçları vermektedir. Vücuda giyilen kıyafetler ise çalışmanın en kalabalık grubudur. On üç farklı kıyafet terimi bu başlık altında incelenmiştir. Osmanlı toplumunda giyim kuşamın bu denli önemli olmasının bir yansımasıdır. Çalışmanın sonunda ise giyim kuşamın tamamlayıcısı olan aksesuarlar incelenmiştir. Râzî Divanı'nda iki farklı aksesuarın ismi geçmiştir.

Divan şairleri sosyal hayatı, kendi edebi gelenekleri, sanat anlayışları, düşünce yapıları gibi unsurlarla harmanlayıp şiirlerine konu etmiştir. Sosyal hayat unsurlarının sadece temel anlamında değil de sanatla süslenmiş haliyle de şiire konu edilmesi oldukça doğaldır. Zira böyle olmasa edebi metin ile öğretici metin arasında bir farkın kalmayacağı aşikardır. Son zamanlarda yapılan çalışmalarla birlikte divan şiirinin sosyal hayatla ilişkisi gözler önüne serilmiştir. Sonuç olarak Klasik Türk şiirine yöneltilen en büyük eleştirilerden biri olan "Divan şiiri sosyal hayattan kopuktur." anlayışını reddetmek amacıyla yapılan bu çalışma, elde edilen veriler doğrultusunda bahsi geçen eleştirilerin

yersiz olduğunu gözler önüne sermiştir. Divan şiirine kaynaklık eden sosyal hayatın alanı oldukça geniştir ancak yapılan bu çalışmada sosyal hayatın sadece alt başlığı olan kıyafet terimleri konu edilmiştir. Bu bağlamda divanlar incelendiğinde sosyal hayata dair daha birçok unsur bulunabilir. Bu çalışma daha sonra yapılacak olan sosyal hayat çalışmalarına emsal teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1998.
- Elaldı, Mehmet. “Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017.
- Ögüt, Salim. “İhram”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 539-542. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Özer, Mine. “Türkçe’de Kumaş Adları”. *Tarih Dergisi* 0, sy. 33 (Mart 1982): 291-240.
- Koçu, Reşat Ekrem. *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Yayınları, 1967.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

